

Píše Veronika Tuckerová

(E*forum, 12. 06. 2024)

30. dubna zemřel v New Jersey **Peter Demetz** (1922–2024), germanista pražského původu, autor mnoha literárněvědných studií a několika poutavých vzpomínkových knih, vážících se k Praze. V knize *Praha ohrožená 1939–1945. Politika, kultura, vzpomínky* (2008) o Praze za Protektorátu (původně anglicky *Prague in Danger: The Years of German Occupation, 1939–45: Memories and History, Terror and Resistance, Theater and Jazz, Film and Poetry, Politics and War*, 2010) vzpomíná, jak tehdy jako zaměstnanec knihkupectví ve Vodičkově ulici opatrně odhadoval politické inklinace zákazníků, kteří sháněli „nebezpečné“ autory. Mohli mezi nimi být provokatéři a nabídnout jim Döblina, či dokonce Kafku by nejspíš mělo tragické následky (s. 119).

Jen o pár let později, ale v jiném politickém prostředí, Demetz na germanistice Karlovy Univerzity obhájil dizertaci s titulem *Vliv Franze Kafky na anglickou literaturu* (1948). Už o rok dříve publikoval stať v antologii *Franz Kafka a Praha*, sborníku, který jak svým titulem, tak zahrnutím dokumentů, fotografií a mapy kafkovských míst anticipoval nejrůznější pozdější podobně zaměřené publikace. Do sborníku přispěli Hugo Siebenschein krátkou studií o Kafkovi jako surrealistovi, Emil Utitz osobní vzpomínkou na někdejšího spolužáka, Edwin Muir, spolu s manželkou Willou první překladatel Kafky do angličtiny, přispěl *Poznámkou* o Kafkově univerzálnosti a epičnosti. Ve své stati *Franz Kafka a český národ* Demetz pojednal o vztahu Kafky k Čechům, a to metodou „kontrastního přirovnání“ s R. M. Rilke. Rilke si zde vysloužil příkré odsudky: „On, který kdysi odmítl učit se česky, se zde chlubil jazykovými znalostmi. Jsou to slova, která poznal z ulice bez veliké námahy (...) ‚Prosím, hej, Slované, krejcar atd.‘; vše ojedinělé drobty, které působí jako kořist turisty.“ To, co Demetz postrádá u Rilka, nachází v Kafkovi („opravdový, důvěrný a srdečný vztah“).

Demetz souhlasně cituje Eisnerovu charakteristiku Kafky, který „prožil a promyslel do posledních krajností trojí kletbu pražských německých židů“, a odsuzuje způsob, jakým se Rilke vztahuje k Zeyerovi: „Trapné dost, že tento básník, katolický mystik své generace, je zde se zřetelem na své židovství nazýván ‚orientálcem“.

Demetz byl k otázkám židovství a vícejazyčné a mnohonárodnostní Prahy citlivý, a to už pro svůj rodinný původ, jako syn české židovské maminky a německého katolického otce. Demetzův dědeček, řezbář a obchodník, pocházel z jižních Tyrol, z oblasti, kde se mluvilo ladinsky, se přestěhoval v druhé polovině devatenáctého století do Prahy a usadil se v Týnské ulici. Demetzův otec, dramaturg, režisér, básník a divadelní ředitel Hans Demetz, působil v Praze, Brně, Berlíně a ve Vídni. Rodiče se rozvedli před

válkou, maminka zemřela v Terezíně, Demetz byl krátce nasazen na práci v Berlíně, později se mu stalo útočištěm německé knihkupectví ve Vodičkově ulici, jemuž zasvětil kapitolu ve vzpomínkové knize *Praha ohrožená*, zmíněné výše, která originálním způsobem prokládá historické kapitoly osobními vzpomínkami, tištěnými kurzívou. Demetz věnuje kapitoly básníkům Jiřímu Ortenovi i svému příteli Hansi Werneru Kolbenovi, který zemřel na tyfus v roce 1945 v Dachau. Demetz byl editorem Kolbenovy německojazyčné sbírky básní, která vyšla v roce 2011 pod názvem *Das Schwere wird verschwinden*.

Pražské prostředí zůstalo celoživotním Demetzovým tématem. Co nezůstává stabilní, je jeho hodnocení soužití Čechů, Němců a Židů, jakkoli jsou tyto kategorie nepřesné a fluidní. Ale spíš než o rozpor jde o přirozené rozlišování vztahů v různých obdobích. Zatímco v rozhovoru pro *Roš chodeš* v roce 2010 odmítl vzájemnou izolovanost Čechů, Němců a Židů (Eisnerův koncept trojího ghetta se podle něj „vyjímá dobře v literární historii“, ale neodpovídá skutečnosti) a popsal, jak každý mluvil s každým a „žádné oddělení neexistovalo“ (*Roš chodeš*, 6/2020), ve vzpomínkách týkajících se Protektorátu poukázal na přísná vymezení: etnická příslušnost byla jednoznačně vyjádřena i oděvem, a ti, kteří svým oblečením chtěli zůstat neutrální, měli co skrývat; česká dívka by si nevyšla ven s Němcem (s. 42–43). Praha, píše zde Demetz, byla vždy dvojím či trojím ghetttem, tvrzení, které myslím signalizuje hlavně to, do jaké míry dokážou vzpomínky na konkrétní události formovat obecná tvrzení, a nakolik je namístě opatrnost při jejich použití jako metodologického rámce.

V roce 1949 utekl Demetz se svou první ženou Hannou přes hranice do Bavorska. Nejdříve pracoval v redakci československého vysílání Svobodné Evropy, poté odešel do Spojených států, kde znovu vystudoval na Yaleově Univerzitě v New Haven (1956), tamtéž se v roce 1962 stal profesorem germanistiky a srovnávacích literatur. Do Prahy, Brna a Vídně se často po roce 1990 vracel, přednášel při nejrůznějších příležitostech a vydával české verze svých knih.

Jeho americká alma mater napsala po jeho úmrtí, že byl titánem germanistických a komparatistických studií: „Jeho život a dílo překročily typické akademické specializace podle podoborů či periodizací: jeho rozsáhlé intelektuální obzory zahrnovaly jak německé a evropské klasiky, tak českou a evropskou literaturu a mnohé generace moderní a současné literatury.“ Demetzovy odborné zájmy se vytvářely už v dobách gymnaziálních a k jejich stálým patřili Rilke, Theodor Fontane, Kafka. O Rilkevi vydal německy knihu *René Rilkes Prager Jahre* (1953, česky *René. Pražská léta Reinera Marii Rilka*, 1998), Kafkově a Brodově výletu do Itálie se věnoval v knize *The Air Show at Brescia 1909* (2002, česky *1909: Aeroplány nad Bresciou*), jež svědčí i o Demetzově zájmu o italský modernismus; Bernardu Bolzanovi věnoval německou knihu esejí (2013). Velkou oblastí zájmu byly dějiny filmu, kupř. v knize *Diktatoren im Kino: Lenin, Mussolini, Hitler, Goebbels, Stalin* (2019, česky *Diktátoři v kině – Lenin, Mussolini, Htler, Goebbels, Stalin*, 2020, viz [e*forum 13. 1. 2021](#)), pražské filmové kultuře se věnoval i v *Praze ohrožené*. O dějinách Prahy pojednává rovněž svazek *Prague in Black and Gold*, (1997, česky *Praha černá a zlatá*, 2004) který se stal

klasickou příručkou o pražských dějinách od počátků po pohřeb T. G. Masaryka, kterého se mladý Demetz účastnil.

Spojování literární a historické erudice s osobními vzpomínkami v Demetzově díle tvoří přirozenou jednotu. Za dílem stojí osobnost. Byl jedním z mála, kteří mohli donedávna podat svědectví o světě před druhou světovou válkou – další takovou osobností byla kupř. germanistka Marketa Goetz Stankiewicz. Jsem vděčná, že jsem se Petera Demetze mohla na Prahu jeho mládí zeptat osobně, nejprve v září roku 2008 v New Yorku – přijel tehdy z New Jersey, kde žil se svou paní, italianistkou Paolou Gambarota, a během cesty podél New York Public Library a při obědě ve starosvětském klubu Yaleovy University mi vyprávěl i o chystané knize básní Hanse Kolbena. Podruhé v roce 2010 v Praze v hotelu u křižovatky I. P. Pavlova, u magistrály, poblíž pornoshopů, což poněkud kontrastovalo s klubem na Manhattanu, místem našeho předchozího setkání. Volba prostředí se mi zdála zvláštní, dokud mi nedošlo, že ona místa vnímá prizmatem mladických vzpomínek, které současná tvář města neruší. Rád se sem vracel, do Demínky, do italské tratorie Cicala v Žitné. K věnování knihy tehdy v New Yorku připsal „with apologia“. Nevím už, za co se tento bytostný gentleman tehdy omlouval.

V úvodu k *Praze ohrožené* připodobnil Prahu *fin de siècle* k New Yorku; Praha se podle něj znovuutváří jako výrazně multikulturní město. K českému a moravskému prostředí se vrátil i v eseji, která vyšla v roce 2022 v *Kompendiu německé literatury českých zemí*. V úvodu se ohrazuje proti nacionalistickým snahám stavět pražskou českou a pražskou německou literaturu proti sobě. „Krásnějším cílem,“ píše Demetz, je „nechat si obzory otevřené, sledovat pražské literatury různých jazyků v jejich souhře a povznést Prahu na metropoli evropské literatury prvního řádu“ (s. 587). Demetzův odkaz je jednoznačný, nezpochybnitelný a nesamozřejmý.

www.ipsl.cz